

A red laurel wreath, a symbol of victory and honor, encircles the title. It is composed of two branches of laurel leaves, one on the left and one on the right, which curve upwards and meet at the bottom.

SPQR

HISTÒRIA
DE LA ROMA
ANTIGA

MARY
BEARD

SPQR

HISTÒRIA
DE LA ROMA
ANTIGA

MARY
BEARD

Traducció de Joan Solé

TÍTOL ORIGINAL: *SPQR. A HISTORY OF ANCIENT ROME*

PRIMERA EDICIÓ: NOVEMBRE DEL 2024

© MARY BEARD PUBLICATIONS, 2015, 2016

© DE LA TRADUCCIÓ: JOAN SOLÉ I SOLÉ, 2024

© COLUMNA EDICIONS, LLIBRES I COMUNICACIÓ, S.A.U.

AV. DIAGONAL, 662-664 - 08034 BARCELONA

ISBN: 978-84-664-3263-4

DIPÒSIT LEGAL: B. 17.295-2024

FOTOCOMPOSICIÓ: GRUP62

IMPRÈS A CATALUNYA - *PRINTED IN CATALONIA*

www.columnaedicions.cat

Amb la col·laboració del Departament de Cultura

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

La lectura obre horitzons, iguala oportunitats i construeix una societat millor. La propietat intel·lectual és clau en la creació de continguts culturals perquè sosté l'ecosistema de qui escriu i de les nostres llibreries. En comprar aquest llibre contribuïu a mantenir aquest ecosistema viu i en creixement. A Grup62 agraïm que ens ajudeu a donar suport així a l'autonomia creativa d'autores i autors perquè puguin continuar desenvolupant la seva funció.

Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra.

Podeu contactar amb CEDRO a través del web www.conlicencia.com o per telèfon al 91 702 19 70 / 93 272 04 47.

Taula de continguts

<i>Mapes</i>	7
<i>Nota del traductor.</i>	15
Pròleg:	
Història de Roma	17
1. El millor moment de Ciceró.	23
2. Al començament	57
3. Els reis de Roma	97
4. El gran salt endavant de Roma	139
5. Un món més ampli	181
6. Nova política.	223
7. De l'imperi als emperadors	271
8. El front intern	319
9. Les transformacions d'August	363
10. Catorze emperadors	415
11. Els que tenen i els que no	467
12. Roma fora de Roma	509
Epíleg:	
El primer mil·lenni romà	563
<i>Bibliografia</i>	573

<i>Cronologia</i>	607
<i>Agraïments</i>	615
<i>Llista d'il·lustracions</i>	619
<i>Índex alfabètic</i>	631
<i>Títols en català d'obres citades</i>	653

Capítol 1

El millor moment de Ciceró

SPQR: 63 aC

La nostra història de l'antiga Roma comença a la meitat del segle I aC, més de sis-cents anys abans que es fundés la ciutat. Comença amb promeses de revolució, amb una conspiració terrorista per destruir la ciutat, amb operacions clandestines i arengues públiques, amb una batalla lliurada entre romans i amb ciutadans (innocents o no) atrapats i executats sumàriament en nom de la seguretat nacional. L'any és el 63 aC. D'una banda hi ha Luci Sergi Catilina, un aristòcrata arruïnat i disgustat, i arquitecte d'una conxorxa —això es creia— per assassinar els càrrecs elegits de Roma i cremar la ciutat fins als fonaments, i de pas extingir tots els deutes, tant de rics com de pobres. D'altra banda hi ha Marc Tul·li Ciceró (a partir d'ara simplement «Ciceró»), el famós orador, filòsof, sacerdot, poeta, polític, faceciós i anecdotista, un dels que estaven destinats a ser assassinats, i un home que no va deixar mai d'emprar els seus talents retòrics per vantar-se de com havia descobert la terrible conspiració de Catilina i salvat l'Estat. Aquell va ser el seu millor moment.

El 63 aC la ciutat de Roma era una enorme metròpoli de més d'un milió d'habitants, més gran que cap d'Europa

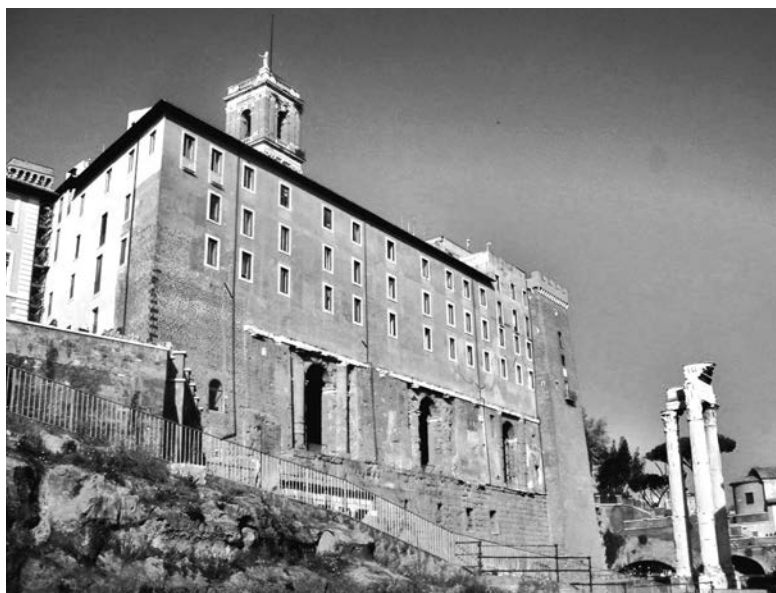
abans del segle XIX; i per bé que encara no tenia emperadors, governava un imperi que s'estenia des d'Hispania fins a Síria, del sud de França al Sàhara. Era una barreja creixent de luxe i brutícia, llibertat i opressió, orgull cívic i guerra civil assassina. En els capítols següents mirarem molt temps enrere, als inicis mateixos de l'era romana i a les primeres gestes, bèl·ligers o d'altres menes, del poble romà. Reflexionarem sobre què hi ha darrere alguns dels relats dels primers temps de Roma que encara ressonen dins nostre, des de «Ròmul i Rem» fins a la «violació de Lucrecia». I farem preguntes que els historiadors han plantejat ja des de l'antiguitat. Com, i per què, una petita població corrent del centre d'Itàlia va créixer molt més que cap altra ciutat del Mediterrani antic i va acabar controlant un imperi tan immens? Què tenien d'especial els romans, si és que tenien res? Però en la història de Roma no té gaire sentit començar el relat des del començament de tot.

Fins al segle I aC no podem començar a explorar Roma, de prop i amb detalls clars, amb una mirada contemporània. D'aquest període en perviu una riquesa extraordinària de paraules: des de cartes privades fins a discursos públics, de filosofia a poesia èpica i eròtica, erudita i sorgida del carrer. Gràcies a aquesta riquesa encara podem seguir les activitats dels personatges polítics més destacats de Roma. Podem parar l'orella per sentir-ne les negociacions i tripijocs i entreveure les punyalades que es clavaven per l'esquena, metafòriques i literals. Fins i tot podem tastar-ne les vides privades: les batusses conjugals, els problemes de liquiditat, l'aflicció per la mort de fills estimats o de vegades d'esclaus estimats. No hi ha cap període anterior de la història d'Occident que sigui possible arribar a conèixer tan bé i tan íntimament (de la clàssica Atenes no en conservem res que s'acosti a aquests documents tan rics i variats). Fins al cap de més d'un mil·lenni, al món de la Florència renaixentista, no trobarem un altre lloc que puguem tornar a conèixer amb aquest nivell de detall.

Encara més, va ser durant el segle I aC que els mateixos escriptors romans van començar a estudiar sistemàticament els primers segles de la seva ciutat i del seu imperi. La curiositat pel passat de Roma sense dubte es remunta molt temps enrere: encara podem llegir, per exemple, una anàlisi de l'ascens al poder de la ciutat escrita per un resident grec a mitjan segle II aC. Però només des del segle I aC els estudiosos i els crítics romans van començar a plantejar moltes de les preguntes històriques que encara fem avui dia. Mitjançant un procés que combinava la recerca erudita amb una bona dosi d'invenció constructiva, van confegir una versió dels primers temps de Roma que encara creiem avui dia. Encara veiem la història de Roma, si més no en part, a través dels ulls del primer segle abans de la nostra era. O, per dir-ho d'una altra manera, la *història* de Roma, tal com la coneixem, va començar aquí.

El 63 aC és un any significatiu d'un segle crucial. Va ser un moment en què la ciutat gairebé va patir un desastre. En el decurs dels mil anys que explorarem en aquest llibre, Roma es va enfrontar al perill i a la derrota moltes vegades. Cap al 390 aC, per exemple, una colla de gals depredadors va ocupar la ciutat. El 218 aC, el senyor de la guerra cartaginès, Anníbal, va travessar els Alps, com sap tothom, amb trenta-set elefants i va infligir terribles pèrdues als romans abans que finalment aconseguissin foragitar-lo. S'estima que les baixes romanes a la batalla de Cannes del 216 aC, fins a 70.000 morts en una sola tarda, van ser un bany de sang tan gran com Gettysburg o el primer dia de la batalla del Somme,* i potser encara pitjor. I gairebé era igual de temible en la imaginació romana la força improvisada d'exgladiadors i fugitius a les ordres d'Espàrtac que als anys

* Gettysburg: la batalla amb més baixes de la guerra civil nord-americana (1863); Somme: una de les batalles més sagnants de la Primera Guerra Mundial (1916). (*N. del T.*)

1. Els arcs i columnes feixucs del «Tabularium», incrustats al Palazzo de Miquel Àngel de dalt, continua sent un lloc molt destacat en un extrem del Fòrum de Roma. Construït tan sols dues dècades abans que Ciceró fos nomenat cònsol el 63 aC, aleshores devia fer l'efecte de ser un dels avenços arquitectònics més esplèndids dels temps recents. No en tenim tan clara la funció. Sens dubte era alguna mena d'edifici públic, però no necessàriament l'«Arxiu» (*tabularium*, 'tabulari') que se suposa sovint.

70 aC va imposar-se a unes quantes legions mal preparades. Els romans no van ser mai tan invencibles al camp de batalla com tendim a suposar, o com els agradava aparentar. El 63 aC, però, van haver d'enfrontar-se a l'enemic interior, una conxorxa terrorista al nucli de l'establishment romà.

La història d'aquesta crisi encara es pot resseguir en detall minuciós, dia a dia, de vegades hora a hora. Sabem amb precisió on van succeir bona part dels fets, i en uns quants llocs encara podem admirar alguns dels monuments precisos que dominaven l'escena el 63 aC. Podem seguir les infiltracions i els paranyes que van facilitar a Ciceró aquesta informació sobre la conxorxa i veure com es va obligar

Catilina a sortir de la ciutat cap al seu exèrcit improvisat al nord de Roma i a entrar en la batalla amb les legions oficials de Roma que li va costar la vida. També podem entrellucar alguns dels debats, controvèrsies i qüestions que la crisi va suscitar aleshores, i que encara planteja. La dura resposta de Ciceró —incloent-hi aquelles execucions sumàries— va plantejar de manera crua qüestions que encara ens amoïnen avui dia. És legítim eliminar «terroristes» fora dels procediments legals de rigor? Fins a quin punt es poden sacrificar els drets civils en nom de la seguretat nacional? Els romans no van cessar mai de debatre «La conjuració de Catilina», com se'n va acabar dient. Era Catilina del tot malvat, o es podia presentar algun atenuant a la seva acció? A quin preu es va impedir la revolució? Els fets del 63 aC i els lemes que va originar en el seu moment han continuat ressonant al llarg de la història occidental. Algunes de les paraules exactes que es van pronunciar en els tensos debats posteriors al descobriment de la conjuració continuen ocupant un lloc en la nostra retòrica política i encara es passegen, com veurem, en els cartells i les pancartes, fins i tot als missatges d'X, de la protesta política moderna.

Al marge d'encerts i errors, «La Conjuració» ens porta al centre de la vida política de Roma del segle I aC, a les seves convencions, controvèrsies i conflictes. Ens permet entreveure en acció el «Senat» i el «Poble Romà», les dues institucions els noms de les quals formen part del títol d'aquest llibre, *SPQR* (*Senatus PopulusQue Romanus*). Per separat, i de vegades en oposició violenta, eren les fonts principals d'autoritat política a la Roma del segle I aC. Plegats formaven un eslògan abreujat que expressava el poder legítim de l'Estat romà, un eslògan que va perdurar al llarg de la història de Roma i que es continua fent servir a la Itàlia del segle XXI. I de manera encara més general, el Senat (menys el *PopulusQue Romanus*) ha prestat el seu nom a assemblees legislatives modernes d'arreu del món, des dels Estats Units fins a Ruanda.

L'elenc d'actors de la crisi inclou algunes de les figures més famoses de la història de Roma. Gai Juli Cèsar, que aleshores tenia trenta-tants anys, va fer una aportació radical al debat sobre com calia castigar els conspiradors. Marc Licini Cras, el plutòcrata romà autor del famós comentari que no es podia considerar ric ningú que no tingués prou diners per crear un exèrcit privat propi, va representar algun paper misteriós entre bastidors. Però al centre de l'escena, com a principal adversari de Catilina, trobem l'única persona que és possible arribar a conèixer millor que ningú de tot el món antic. Els discursos, tractats, cartes, acudits i poesia de Ciceró encara omplen dotzenes de volums moderns de text imprès. No hi ha ningú més de l'Antiguitat fins a sant Agustí —sant cristià, teòleg prolífic i àvid examinador de si mateix—, 450 anys després, de qui estigui prou documentada la vida pública i privada per permetre reconstruir una biografia plausible en el sentit modern. I és en

2. SPQR continua gravat per tota la ciutat de Roma, en tota mena d'elements, des de tapes de clavegueram fins a papereres. Es pot resseguir fins al temps de Ciceró, cosa que en fa un dels acrònims més antics de la història. Com es podia preveure, ha originat paròdies. Una de les preferides dels italians és «Sono Pazzi questi Romani»: 'Són ben bojós, aquests romans'.

gran part a través dels escrits de Ciceró, dels seus ulls i els seus prejudicis, que veiem el món romà del segle I aC i gran part de la història de la ciutat fins avui mateix. L'any 63 aC va ser el punt d'inflexió de la trajectòria de Ciceró: les coses no li tornarien a anar tan bé. La seva carrera va finalitzar al cap de vint anys amb un fracàs. Encara confiat en la seva pròpia importància quan en realitat era un nom per esmentar de vegades, però ja no de primera línia, el van matar a les guerres civils que van seguir l'assassinat de Juli Cèsar el 44 aC, i en van clavar el cap i la mà dreta al centre de Roma perquè tothom els pogués veure, i perquè els mutilessin i esguerrassin.

La mort horrorosa de Ciceró presagiava una revolució encara més gran al segle I aC, que es va iniciar amb una forma de poder polític popular, encara que no fos ben bé «democràcia», i va acabar amb un autòcrata establert al tron i l'Imperi romà sota el govern d'un sol home. Encara que Ciceró pogués haver «salvat l'Estat» el 63 aC, el cert és que l'Estat en la forma en què ell el coneixia no havia de durar gaire. Hi havia una altra revolució a l'horitzó que tindria més èxit que la de Catilina. Al «Senat i Poble de Roma» aviat es va afegir la figura arrogant de l'«emperador», encarnada en un seguit d'autòcrates que van formar part de la història d'Occident, afalagats i enganyats, obeïts i negligits, durant segles. Però d'això en parlarem més avançat *SPQR*. De moment ens plantem en un dels moments més memorables, substancials i reveladors de tota la història de Roma.

Ciceró contra Catilina

El conflicte entre Ciceró i Catilina va ser en part un xoc d'ideologies polítiques i ambició, però també un xoc entre homes de formació molt diferent. Tots dos es trobaven al capdamunt, o ben a prop, de la política romana; però aquí

acabaven les semblances. De fet, les seves trajectòries contrastades ofereixen una imatge vívida de com podia ser de variada la vida política el segle 1 aC.

Catalina, l'aspirant a revolucionari, va gaudir d'uns orígens més convencionals, privilegiats i aparentment segurs, tant a la vida com a la política. Procedia d'una família antiga i distingida que remuntava el llinatge molts segles enre-re, fins als mítics pares fundadors de Roma. Deien que el seu avantpassat Sergest havia fugit des d'Orient cap a Itàlia amb Eneas després de la guerra de Troia, abans i tot que la ciutat de Roma existís. Entre els seus antecessors de sang blava, el seu besavi era un heroi de la guerra contra Anníbal, amb un argument addicional per a la fama de ser el primer home de qui se sabia que hagués entrat en combat amb una mà ortopèdica, probablement tan sols un ganxo metàl·lic que li substituïa la mà dreta, perduda en una batalla anterior. Catilina va tenir un inici de trajectòria molt reeixit i va ser elegit per a una sèrie de càrrecs polítics menors, però el 63 aC era al caire de la ruïna. Se li atribuïa un reguitzell de crims, des de l'assassinat de la seva primera muller i fill fins a relacions sexuals amb una sacerdotessa verge. Però al marge de quins vicis cars tingués, els seus problemes financers eren deguts en part als intents repetits de sortir elegit com un dels dos cònsols, el càrrec polític més poderós de la ciutat.

Presentar-se a eleccions a Roma podia costar molts diners. El segle 1 aC requeria la mena de generositat esplèndida que no sempre és fàcil de diferenciar del suborn. Hi havia molt en joc. Els homes que triomfaven a les eleccions tenien l'oportunitat de recuperar, de manera legal o il·legal, la despesa que havien fet amb alguns dels avantatges del càrrec. Els que perdien —i, com en les derrotes militars, n'hi havia molts més a Roma que no se sol reconèixer— encara s'enfonsaven més en els deutes.

Aquesta era la posició de Catilina després que l'hagues-

sin derrotat en les eleccions anuals al consolat tant el 64 com el 63 aC. Tot i que se sol dir que ja havia provat aquesta opció anteriorment, no tenia altre remei que recórrer a la «revolució» o a l'«acció directa» o el «terrorisme», com se'n vulgui dir. Va unir forces amb altres desesperats de classe alta en destrets similars i va demanar el suport de tots els pobres descontents de la ciutat alhora que aplegava un exèrcit improvisat a l'exterior. Repetia incessantment promeses temeràries de cancel·lar els deutes (una de les formes més menyspreables de radicalisme a ulls de les classes terratinents romanes) i amenaces agosarades d'expulsar els polítics dominants i calar foc a tota la ciutat.

Si més no, així va ser com Ciceró, que creia que era un dels assenyalats per ser atacat, resumia els motius i objectius del seu adversari. El seu origen era molt diferent del de Catilina. Descendia d'una família rica i terratinent, com tots els polítics romans d'alt nivell, però procedia de fora de la capital, de la petita població d'Arpínium, a uns 110 quilòmetres de Roma, o com a mínim a un dia de viatge a la velocitat de desplaçament antiga. Tot i que devien ser personatges principals a escala local, ningú de la seva família abans que ell s'havia destacat a l'escena política romana. Mancat de tots els avantatges de Catilina, Ciceró havia de confiar en els talents innats, en les relacions d'alt nivell que cultivava amb assiduitat, i a obrir-se camí cap amunt amb els discursos. És a dir, el seu principal argument per assolir la fama era ser un advocat estrella als tribunals romans; i l'estatus de celebritat i els seguidors prominents que aquesta condició li donava li van valdre ser elegit successivament, sense cap dificultat, a tots els càrrecs menors preceptius, igual que Catilina. Però el 64 aC, a diferència del fracassat Catilina, Ciceró va aconseguir guanyar la cursa del consolat de l'any següent.

Aquest èxit culminant no havia estat del tot una conclusió previsible. A pesar de la seva gran fama, Ciceró s'en-

frontava al desavantatge de ser un «home nou», tal com els romans anomenaven aquells que no tenien llinatge polític, i sembla que en un moment va arribar a plantejar-se fer un pacte electoral amb Catilina, per molt mala reputació que tingués. Però al capdavant els votants influents van decantar la balança. El sistema electoral romà, de manera oberta i sense complexos, donava més pes als vots dels rics, i molts d'aquests devien concloure que Ciceró era una més bona opció que Catilina, a pesar del menyspreu elitista pel seu caràcter de «novetat». Alguns rivals deien que no era més que un «llogater» a Roma, un «ciutadà a temps parcial», però va ser el que va obtenir més vots. Catilina va acabar en un tercer lloc decebedor. El segon lloc, que designava l'altre cònsol, el va aconseguir Gai Antoni Híbrida, oncle d'un Antoni més famós (Marc Antoni), que va acabar tenint una reputació no gaire més bona que la de Catilina.

Però sembla que l'estiu del 63 aC Ciceró es va assabentar del perill real que li representava Catilina, que tornava a provar sort com a candidat. En virtut de la seva autoritat com a cònsol, Ciceró va posposar la següent ronda d'eleccions, i quan finalment va permetre que se celebrés, es va presentar a la seu electoral amb una guàrdia armada i amb una cuirassa militar clarament visible sota la toga. Era una exhibició histriònica, i la combinació d'elements civils i militars resultava d'una incongruència alarmant, ben bé com si un polític modern entrés en una assemblea legislativa amb un vestit de negocis i una metralladora penjada a l'espatlla. Però va funcionar. Aquestes tàctiques intimidadores, combinades amb el cridaner programa populista de Catilina, van fer que aquest sortís de nou derrotat. L'afirmació que era un marginat que representava altres marginats difícilment li podia reportar el favor dels votants poderosos.

Poc després de les eleccions, en algun moment de començament de tardor, Ciceró va començar a rebre informacions molt més clares d'una conxorxa violenta. Durant

molt temps li havia arribat un degoteig d'informació a través de la companya d'un dels «còmplices» de Catilina, una dona anomenada Fúlvia, que s'havia fet el que en podríem dir doble agent. Ara, gràcies a una nova traïció de l'altre bàndol, i a través de Marc Cras com a intermediari, tenia un feix de cartes a les mans que incriminaven directament Catilina i feien referència al terrible bany de sang que s'havia preparat: una informació que ben aviat va ser completada per notícies precises sobre una concentració al nord de la ciutat de forces armades alineades amb la insurrecció. Finalment, després d'evitar un intent d'assassinat planejat per al 7 de novembre gràcies a una delació de Fúlvia, Ciceró va convocar una reunió del Senat per a l'endemà per tal de poder denunciar formalment Catilina, espantar-lo i foragitar-lo de Roma.

A l'octubre, els senadors ja havien promulgat un decret que instava (o permetia) que Ciceró, com a cònsol, «assegurés que l'Estat no patís cap mal», si fa no fa l'equivalent antic d'una llei de «poders d'emergència» o «prevenció del terrorisme», i no menys controvertida. El 8 de novembre van escoltar com Ciceró repassava tot el cas contra Catilina, en un atac virulent i ben informat. Va ser una barreja meravellosa de fúria, indignació, autocrítica i dades aparentment contrastades. En un moment recordava als reunits la mala fama de Catilina, i tot seguit lamentava de manera hipòcrita no haver reaccionat personalment davant el perill prou de pressa, i després oferia detalls precisos de la conxorxa: a casa de qui s'havien reunit els conspiradors, quins dies, qui hi estava implicat i quins eren exactament els seus plans. Catilina havia comparegut per afrontar la denúncia en persona. Va demanar als senadors que no creguessin tot el que els diguessin i va fer bromes sobre l'origen modest de Ciceró, en contrast amb els seus avantpassats distingits i els seus grans èxits. Però es devia adonar que la seva posició era desesperada. Va sortir de la ciutat cames ajudeu-me.

3. A la pintura de l'escena del Senat de Maccari, Ciceró es pronuncia, en aparença parlant sense ajuda de notes. Expressa bellament una de les aspiracions idiosincràtiques de l'elit romana: ser un «home honest amb la formació per parlar» (*vir bonus dicendi peritus*).

Al Senat

Aquesta trobada davant del Senat entre Ciceró i Catilina és el moment decisiu de tota la història: els dos adversaris que es van encarar en una institució que ocupava el centre de la política romana. Però com ens ho hauríem d'imaginar? L'intent modern més famós de mostrar visualment el que va succeir aquell 8 de novembre és una pintura de l'artista italià del segle XIX Cesare Maccari (detall més avall, a la làmina 1). És una imatge que encaixa molt bé amb moltes de les nostres idees preconcebudes de l'antiga Roma i la seva vida pública, majestuosa, espaiosa, formal i elegant.

També és una imatge amb la qual Ciceró sens dubte hauria estat encantat. Catilina és assegut aïllat, amb el cap cot, com si ningú no es volgués arriscar a acostar-se-li, i encara menys a parlar-hi. Mentrestant, Ciceró és l'estrella de l'escena, dret al costat del que sembla un braser fumejant davant d'un altar, adreçant-se al públic atent de senadors

vestits amb toga. La indumentària romana quotidiana —túniques, capes i fins i tot alguns pantalons— era molt més variada i acolorida que això. Tanmateix, les togues eren el vestit formal i nacional: els romans es podien definir com la *gens togata*, el «poble que porta la toga», mentre que alguns forans contemporanis reien de vegades d'aquesta peça estranya i incòmoda. I les togues eren blanques, amb l'afegit d'un caire porpra per a tothom que ocupés un càrrec públic. De fet, la paraula moderna *candidat* prové de la llatina *candidatus*, que significa 'emblanquinat' i es refereix a les togues especialment emblanquinades que els romans duïen durant les campanyes electorals per impressionar els votants. En un món on calia exhibir estatus, les delicadeses d'indumentària encara s'extremaven més: també hi havia una franja porpra ampla a les túniques dels senadors, que es duïen a sota la toga, i una altra d'una mica més estreta si s'ocupava el rang immediatament inferior a la societat romana, un «eqüestre» o «cavaller», i sabates especials per a tots dos rangs.

Maccari havia mostrat les elegants togues dels senadors, encara que sembla haver oblidat aquells límits significatius. Però, en gairebé tots els altres sentits, la pintura no és més que una fantasia seductora de l'esdeveniment i l'escenari. Per començar, mostra Ciceró com un estadista ancià de cabells blancs, Catilina com un malvat jove i sorrut, quan la realitat és que tots dos tenien quaranta-tants anys, i Catilina era dos anys més gran. A més a més, aquesta reunió se'ns mostra amb massa poca concurrència, de bon tros; si no és que n'imaginem més en algun lloc fora del quadre, amb prou feines hi ha cinquanta senadors escoltant aquell discurs transcendental.

A mitjan segle I aC, el Senat era un òrgan d'uns sis-cents membres, tots homes elegits anteriorment per a un càrrec polític (i és literalment «tots homes», ja que cap dona no va ocupar mai un càrrec polític a l'antiga Roma). Tot-

hom que hagués ocupat el càrrec inferior de qüestor —se n'elegien vint cada any— passava automàticament al Senat amb un escó vitalici. Es reunien de manera regular per debatre, aconsellar els cònsols i promulgar decrets, que a la pràctica solien obeir-se, per bé que, com que no tenien la força de la llei, sempre quedava la qüestió incòmoda de què passaria si s'eludia o s'incomplia un decret. Sens dubte, l'assistència al Senat era irregular, però en aquella reunió en concret havia d'estar ple de gom a gom, de ben segur.

Quant a l'escenari, sembla prou romà, però amb aquesta columna enorme que s'alça fins més enllà d'on arriba la vista i el marbre luxós i de colors brillants que folra les parets, és massa majestuós per a gairebé qualsevol espai de la Roma d'aquell període. La imatge moderna de la Roma antiga com un espectacle fastuós d'enormes quantitats de marbre brillant no és del tot equivocada, però es tracta d'un moment posterior en l'evolució de la ciutat, iniciat amb l'adveniment del govern d'un sol home en l'era dels emperadors i amb la primera explotació sistemàtica de les pedres de marbre de Carrara, al nord d'Itàlia, més de trenta anys després de la crisi de Catilina.

La Roma del temps de Ciceró, amb el seu milió aproximat d'habitants, encara estava edificada en gran part amb maó o pedra de la zona, un laberint de carrers serpentejants i avingudes fosques. Un visitant d'Atenes o d'Alexandria (Egipte), que sí que tenien molts edificis de l'estil del que apareix a la pintura de Maccari, hauria trobat la ciutat poc atractiva, per no dir sòrdida. Era un lloc de producció de malalties tan insalubre que un metge romà posterior va escriure que no calia llegir manuals per investigar la malària, que es trobava tot al voltant a Roma. El mercat del lloguer als suburbis proporcionava un allotjament pollós als pobres i beneficis lucratiu als propietaris sense escrúpols. El mateix Ciceró tenia grans sumes de diners invertides en propietats de baixa qualitat i una vegada va dir de broma, més

per sentiment de superioritat que no per vergonya, que fins i tot les rates havien fet les maletes i se n'havien anat d'un dels seus blocs de lloguer a punt de caure.

Alguns dels romans més rics havien començat a deixar admirats els badocs amb les seves cases sumptuoses, proveïdes de pintures elaborades, estàtues gregues elegants, mobles sofisticats (les taules d'una sola pota produïen especialment enveja i ansietat), fins i tot columnes de marbre importades. També hi havia edificis públics dispersos dissenyats a gran escala, construïts (o revestits) de marbre, que oferien una mostra de l'aspecte luxós de la futura ciutat. Però l'emplaçament de la reunió del 8 de novembre no tenia res a veure amb aquest aspecte.

Ciceró havia convocat els senadors perquè s'apleguessin en un temple, com feien sovint: aquest cop en un edifici dedicat al déu Júpiter, prop del Fòrum, al cor de la ciutat, bastit segons la planta rectangular habitual, no l'estructura semicircular de la fantasia de Maccari, probablement petit i mal il·luminat, amb llums i torxes que compensaven la manca de finestres. Hem d'imaginar centenars de senadors entaforats en un espai reduït i atapeït, alguns asseguts en cadires o bancs improvisats, d'altres drets i empentant-se, òbviament sota alguna estàtua antiga i venerable de Júpiter. Sens dubte era una ocasió assenyalada a la història de Roma, però també sens dubte, igual que en moltes altres coses de Roma, molt menys elegant en realitat del que ens agrada imaginar.

Triomf i humiliació

L'escena que es va produir tot seguit no ha estat recreada per cap pintor admirat. Catilina va sortir de la ciutat per reunir-se amb els seus seguidors, que s'havien afanyat a aplegar un exèrcit als afores de Roma. Mentrestant, Ciceró va organitzar una infiltració intel·ligent per deixar en evidència els conspiradors

que quedaven a la ciutat. De manera desencertada, com es palesaria després, havien mirat d'incloure a la conxorxa una delegació d'homes de la Gàl·lia que havien viatjat a Roma per queixar-se de l'explotació que patien a mans dels governadors provincials romans. Fos pel motiu que fos —potser per res més profund que per l'instint de donar suport al guanyador—, aquells gals van decidir col·laborar en secret amb Ciceró i van poder facilitar proves fefaents de noms, llocs, plans i cartes addicionals amb informació inculpatòria. Van seguir arrestos, així com les habituals excuses poc convinents. Quan van trobar un munt d'armes a la casa d'un dels conspiradors, l'home va afirmar la seva innocència amb l'argument que tenia l'afició de colleccionar-ne.

El 5 de desembre, Ciceró va tornar a convocar el Senat per debatre què calia fer amb els arrestats. Aquesta vegada els senadors es van aplegar al temple de la deessa Concòrdia, o Harmonia, cosa que és un senyal segur que els afers de l'Estat no eren gens harmoniosos. Juli Cèsar va fer la proposta agosarada que s'havia d'empresonar els conspiradors capturats: o bé, segons una versió dels fets, fins que fossin degudament jutjats un cop acabada la crisi o, segons una altra, a perpetuïtat. Les sentències penitenciàries no eren les més apreciades al món antic, ja que les presons eren poc més que llocs on es retenia els criminals abans de l'execució. Les multes, l'exili i la mort componien el repertori habitual de càstigs romans. Si Cèsar va proposar efectivament presó de per vida el 63 aC, devia ser, probablement, el primer cop a la història occidental que aquest càstig es plantejava com a alternativa a la pena de mort, i en tot cas va ser en va. Esgrimint el decret de poders extraordinaris, i amb el suport cridaner de molts senadors, Ciceró va manar que aquells homes fossin executats sumàriament, sense ni tan sols un judici d'aparador. En van anunciar triomfalment les morts a la multitud que l'aclamava amb un famós eufemisme d'una sola paraula: *vixere*, 'han viscut', és a dir, 'són morts'.